

UOT 321:342.3; 321.6/.8

NADİR MİRZƏLİZADƏ

*Bakı Dövlət Universitetinin
Politologiya və sosiologiya kafedrasının doktorantı
nadirmirzalizade@gmail.com*

SİYASİ HAKİMİYYƏTİN CƏMİYYƏT ÜZƏRİNDƏ TƏSİRİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/108/141-144>

Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsirinin təhlili həm müasir siyasi nəzəriyyələr, həm də praktiki idarəetmə baxımından vacibdir. Bu məqalə, siyasi hakimiyyət anlayışını, siyasi hakimiyyətin müxtəlif formalarının cəmiyyətin üzərində təsirini, cəmiyyətin idarə olunmasında müxtəlif yollardan istifadəni və insanların bu idarəetməyə münasibətini geniş aspektdən araşdırır. Xüsusilə demokratik və qeyri-demokratik hakimiyyətin cəmiyyət üzərindəki təsirlərinin oxşar və fərqli cəhətləri nəzərdən keçirilir. Müasir dövrdə siyasi hakimiyyət formalarının transformasiyası problemi və bu sahədə həyata keçirilmiş uğurlu cəhdlər hərtərəfli izah edilir. Məqalənin əsas məqsədi siyasi hakimiyyətin və onun idarəetmə metodlarının cəmiyyətdəki sabitlik, inkişafa və dəyişikliklərə necə təsir etdiyini müəyyənləşdirməkdir.

Açar sözlər: Siyasi hakimiyyət, cəmiyyət, avtoritar hakimiyyət, totalitar hakimiyyət, demokratik hakimiyyət, sabitlik problemi, idarəetmə.

Giriş. Siyasi hakimiyyət, dövlətin və ya başqa bir siyasi qurumun cəmiyyətdəki fərdlər üzərində güc tətbiq etməsi və onları idarə etməsi prosesidir. Bu güc, qanunlar və qaydalar vasitəsilə həyata keçirilir, eyni zamanda müxtəlif siyasi mexanizmlər və strukturlar tərəfindən dəstəklənir. Siyasi hakimiyyətin əsas məqsədi cəmiyyətdə nizamın təmin olunması, sosial ədalətin bərqərar edilməsi və dövlətin maraqlarının qorunmasıdır. Hakimiyyətin tətbiqi, həmçinin fərdlərin hüquqları, azadlıqları və iqtisadi imkanları ilə sıx əlaqəlidir. Siyasi hakimiyyətin iki əsas forması vardır. Legitim, yəni cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən və ilegitim, yəni cəmiyyətin rədd etdiyi hakimiyyət [4]. Demokratiya, avtoritarizm və totalitarizm kimi müxtəlif siyasi rejimlər, hakimiyyətin həyata keçirilmə yollarını müəyyən edir. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri çoxşaxəlidir. Hakimiyyətin təzyiqi altında olan cəmiyyətlərdə, xüsusilə avtoritar və totalitar rejimlərdə, fərdi azadlıqlar məhdudlaşır, sosial bərabərlik pozulur və iqtisadi inkişafın tempi azalır. Digər tərəfdən, demokratik sistemlərdə, siyasi iştirakın genişləndirilməsi və gücün bölüşdürülməsi, sosial sabitliyi və inkişafı təşviq edir [7]. Beləliklə, siyasi hakimiyyət yalnız dövlətin strukturu deyil, həm də cəmiyyətin bütün sahələrinə təsir göstərən güclü bir amildir. Siyasi hakimiyyətin düzgün idarə edilməsi, cəmiyyətin rifahı və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir [6].

Siyasi hakimiyyət cəmiyyətdəki güc və idarəetmə strukturlarını müəyyən edən əsas faktordur. Dövlətin hakimiyyəti, cəmiyyətin iqtisadi, sosial, hüquqi və mədəni həyatını formalaşdırır, bəzən isə bu təsir cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edir [5]. Siyasi hakimiyyətin formaları müxtəlifdir və hər birinin cəmiyyətə təsiri fərqlidir. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri, onun necə qurulmasından və idarə edilməsindən asılıdır [1]. Bu təsirlərin öyrənilməsi, hakimiyyətin idarəetmə mexanizmlərinin və cəmiyyətə necə təsir etdiyinin daha yaxşı anlaşılmasına kömək edir. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri, bir çox faktordan asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Bunlar arasında siyasi rejim, hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi və ya paylanması, idarəetmə formaları və vətəndaşların dövlətə münasibəti xüsusi yer tutur.

Demokratik hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri. Demokratiya, bir dövlətin və cəmiyyətin idarə edilməsində xalqın iradəsinin əsas rol oynadığı idarəetmə formasını təsvir edir. Demokratiyanın ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri, vətəndaşların siyasi qərarlara təsir etmək hüququnun olmasıdır. Bu, yalnız səsvermə hüququ ilə deyil, həm də müxtəlif siyasi partiyaların və vətəndaş cəmiyyətinin təsir göstərməsi ilə həyata keçirilir. Demokratik sistemlərdə siyasi hakimiyyət xalqın iradəsinə əsaslanır. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyət üzərindəki təsiri, əsasən insanların hüquqlarını və azadlıqlarını təmin

etmək üzərində cəmlənir. Bu cür hakimiyyət formaları cəmiyyətdə daha çox siyasi iştirak, hüquq və azadlıqların qorunması, eyni zamanda sosial və iqtisadi inkişaf üçün şərait yaradır. Demokratik hakimiyyətin əsas xüsusiyyətləri, gücün bölüşdürülməsi, müxalifətin mövcudluğu, siyasi rəqabət və vətəndaşların öz seçimini sərbəst şəkildə edə bilməsi kimi amillərdir [7]. Burada güc, xalq tərəfindən seçilən nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirilir və dövlətin bütün strukturları seçkilərlə müəyyən olunur. Bu sistemlərdə cəmiyyətin fərqli təbəqələri müxtəlif münafişə və maraq sahələrinə sahibdir, lakin hüquqi sistem və hüquq dövlətinin təmin etdiyi təhlükəsizlik mühitində sosial sabitlik yaranır.

Demokratik hakimiyyətin cəmiyyətdə yaratdığı təsirlərdən biri, vətəndaşların dövlətin idarə olunmasında fəal iştirak etməsidir. İctimai müzakirələr, seçkilər, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının güclənməsi və insan hüquqlarına hörmətin artırılması demokratik cəmiyyətin əsas göstəriciləridir [7]. Demokratik hakimiyyətin cəmiyyətə müsbət təsir etməsi, ümumilikdə, inkişafın və sosial rifahın artırılmasına gətirib çıxarır. Məsələn, demokratik sistemlərdə daha çox resurs təhsilə və səhiyyəyə ayrılır, sosial proqramlar və iqtisadi islahatlar həyata keçirilir ki, bu da cəmiyyətdəki gəlir bərabərsizliyini azaltmağa və cəmiyyətin ümumi inkişafına xidmət edir. Bununla yanaşı, hər hansı bir demokratik sistemdə sosial ədalət, azadlıq və bərabərlik təmin edildikdə, sosial münaqişələrin qarşısı alınmış olur və cəmiyyətdə siyasi sabitlik əldə edilir [2].

Avtoritar və totalitar hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri. Avtoritar və totalitar rejimlərdə siyasi hakimiyyət, cəmiyyətin idarə olunmasında gücün mərkəzləşdirilməsinə əsaslanır [3]. Avtoritar və totalitar rejimlərdə siyasi hakimiyyət cəmiyyət üzərində ciddi nəzarət və idarəetmə tətbiq edir. Bu hakimiyyət formalarında əsas məqsəd dövlətin gücünü qorumaq və sosial nəzarəti artırmaqdır [3]. Avtoritar rejimlərdə, adətən, liderin və ya kiçik bir qrupun gücü təhlil edilir, yəni dövlətin gücü bir şəxsə və ya kiçik bir qrupa məxsusdur, hüquq və azadlıqlar isə məhdudlaşdırılır. Bu rejimlərə əsaslanan hakimiyyətdə, adətən, dövlətin və onun liderinin maraqları cəmiyyətin ümumi maraqlarından daha önəmlidir. Bu sistemlərdə, siyasi rəqabət və müxalifət fəaliyyətləri çox vaxt boğulur, vətəndaşların sərbəst siyasi fəaliyyət imkanları daralır. Bu cür hakimiyyət formaları, cəmiyyətin inkişafını tormozlaya bilər, çünki insanlar adətən öz fikirlərini ifadə etməkdən çəkinirlər, sosial bərabərlik və azadlıq isə ciddi şəkildə pozulur.

Totalitar rejimlərdə isə siyasi hakimiyyət, daha da sərt şəkildə cəmiyyətin bütün sahələrinə müdaxilə edir [3]. Hər bir fərdin həyatına müdaxilə olunur, sosial, mədəni və ideoloji sahələrdə dövlətin hakimiyyəti genişlənir. Bu cür sistemlərdə insanlar adətən qorxu altında yaşar, hər bir fəaliyyət və təfəkkür dövlətin maraqlarına uyğunlaşdırılır. Totalitar hakimiyyətlərdə azad düşüncə, bəşəri hüquqlar və fərdi azadlıqlar demək olar ki, sıfıra enir. Fərdlərin şəxsi həyatına, düşüncələrinə və davranışlarına belə ciddi müdaxilələr olur. Cəmiyyətin təfəkkürü ideoloji və siyasi olaraq idarə olunur və dövlətin verdiyi ideologiya xaricində düşünmək və ya davranmaq mümkünə hala gətirilir. Belə bir hakimiyyət forması cəmiyyətdə sabitliyi deyil, əksinə, sosial ədalətsizliyi və zülmü artırır [3].

Siyasi hakimiyyətin transformasiyası və cəmiyyətin inkişafı. Müasir dövrdə siyasi hakimiyyətin formaları və idarəetmə metodları getdikcə dəyişir. Bu dəyişikliklər, həm siyasi təzyiqlər, həm də cəmiyyətin dəyişən tələbləri ilə əlaqədardır. Məsələn, bəzi ölkələr avtoritar rejimdən demokratik sisteme keçmiş, bəziləri isə inkişaf etməkdə olan demokratik strukturlarda islahatlar həyata keçirmişdir [6]. Siyasi transformasiya, adətən, cəmiyyətin hüquqi və siyasi institutlarının inkişafına gətirib çıxarır. Demokratiyaya keçid, bəzən təbii və ya zorla baş vermir, əksinə uzun müddətli proses tələb edir. Avtoritar və totalitar rejimlərdən demokratiyaya keçid, həmçinin siyasi hakimiyyətin daha ədalətli və bərabər paylanması istiqamətində atılan addımlar, cəmiyyətin inkişafına mühüm təsir göstərir [6]. Bəzi ölkələrdə siyasi hakimiyyətin dəyişməsi ilə sosial, iqtisadi və mədəni sahələrdə əhəmiyyətli müsbət dəyişikliklər baş verib. Demokratik islahatlar, vətəndaşların daha sərbəst şəkildə iştirak etməsi və mülki cəmiyyətin inkişafı, inkişaf etmiş dövlətlərdə hakimiyyətin cəmiyyət üzərindəki təsirini müsbət istiqamətdə dəyişdirir.

Ancaq bəzən siyasi hakimiyyətin dəyişməsi, müəyyən müqavimətlər və qarşıdurmalarla da müşayiət olunur. Xüsusilə, avtoritar rejimlərdən demokratik sistemlərə keçid, bəzən siyasi sabitliyin pozulmasına səbəb ola bilər [2]. Bu keçid prosesində siyasi və iqtisadi quruluşun dəyişməsi, bəzən iqtisadi tənəzzülə və sosial gərginliyə səbəb olur. Lakin bu cür transformasiya, uzun müddətli dövr ərzində cəmiyyətin daha ədalətli və güclü inkişafını təmin edə bilər.

Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri və sabitlik problemi. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsirini öyrənərkən sabitlik məsələsi vacibdir. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsiri yalnız idarəetmə və güc strukturlarının cəmiyyətin müxtəlif sahələrinə təsiri ilə bağlı deyil, həm də sosial sabitliyin qorunması ilə sıx əlaqəlidir. Avtoritar və totalitar rejimlərdə sabitlik çox zaman zorla qorunur. Bu sabitlik qeyri-təbii olduğu üçün uzun müddətli inkişafı təmin etməkdə çətinliklər yaranır. İnsanların əsas hüquqları pozularkən, sosial münaqişələr və qeyri-sabitlik artar. Demokratiya isə hər nə qədər sabitliyi təmin etməyə çalışsa da, açıq və sərbəst siyasi rəqabət nəticəsində müvəqqəti qeyri-sabitlik yaşana bilər. Lakin demokratik sistemlərin əhəmiyyətli üstünlüyü odur ki, onlar sosial və siyasi problemləri qanuni yollarla həll etməyə çalışır və bu, uzun müddətdə sabitliyin bərqərar olmasına gətirib çıxarır [3]. Avtoritar və totalitar rejimlərdə hakimiyyətin cəmiyyətdəki təsiri bəzən cəmiyyətin inkişafını ləngidir, çünki bu sistemlərdə sosial narazılıq və qeyri-sabitlik artır. Demokratik sistemlər isə cəmiyyətdə müsbət sosial dəyişikliyi və inkişafı təşviq edir, çünki burada siyasi iştirak, azadlıq və hüquq bərabərliyi təmin edilir. Lakin, siyasi hakimiyyətin hər bir forması özündə müəyyən sabitlik və ya qeyri-sabitlik problemləri daşıyır. Cəmiyyətin sosial strukturunda və siyasi mühitində dəyişikliklər baş verdikcə, cəmiyyətin dəyişikliyə adaptasiyası müəyyən vaxt tələb edir. Bu zaman hakimiyyətin tətbiq etdiyi siyasətlər və islahatlar, sosial ədalət və inkişafın təmin olunmasına böyük təsir göstərir.

Nəticə. Siyasi hakimiyyətin cəmiyyət üzərindəki təsiri, həm pozitiv, həm də neqativ ola bilər. Demokratik hakimiyyətlərdə, vətəndaşların siyasi iştirak imkanları, hüquqlarının qorunması və sosial rifahın artırılması cəmiyyətin inkişafına töhfə verir. Əksinə, avtoritar və totalitar rejimlərdə, cəmiyyətin inkişafı məhdudlaşdırılır və sosial ədalətsizliklər artar. Bununla yanaşı, siyasi hakimiyyətin cəmiyyətə təsirini anlamaq, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə tətbiq ediləcək islahatların effektivliyini qiymətləndirmək üçün vacibdir. Bu məqalədə araşdırılan məsələlər, siyasi hakimiyyətin idarəetmə metodlarının və güc strukturlarının cəmiyyət üzərindəki çoxşaxəli təsirini daha dərinlən anlamağa kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Friedrich Hayek. The Road to Serfdom. UK: Routledge Press, 1944, s. 87-112.
2. İsmail Erdoğan. Siyasi Sistemler ve Demokrasi. Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 145-180.
3. Juan J. Linz. Totalitarian and Authoritarian Regimes. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 75-100.
4. Max Weber. Economy and Society. University of California Press, 1978, s. 53-110.
5. Michel Foucault. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. UK: Pantheon Books, 1977, s.25-55.
6. Mümtaz Sosial. Siyasi İdeolojiler. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991, s. 85-120.
7. Robert A. Dahl. Democracy and Its Critics. Yale University Press, 1989, s. 21-43.

НАДИР МИРЗАЛИЗАДЕ

Бакинский Государственный Университет
Докторант кафедры политологии и социологии

ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ НА ОБЩЕСТВО

Анализ воздействия политической власти на общество важен как с точки зрения современных политических теорий, так и практического управления. В статье рассматривается понятие политической власти, влияние различных форм политической власти на общество, использование различных методов управления обществом и отношение людей к этому управлению в широкой перспективе. В частности, рассматриваются сходства и различия между влиянием демократического и недемократического правления на общество. Всесторонне освещена проблема трансформации форм политической власти в современную эпоху и успешные попытки, предпринимаемые в этой области. Основная цель статьи - определить, как политическая власть и методы ее управления влияют на стабильность, развитие и изменения в обществе.

Ключевые слова: Политическая власть, общество, авторитарная власть, тоталитарная власть, демократическая власть, проблема стабильности, управление.

NADIR MIRZALIZADE

Baku State University

Doctoral student of the Department of Political Science and Sociology

THE IMPACT OF POLITICAL POWER ON SOCIETY

The analysis of the impact of political power on society is important both in terms of modern political theories and practical management. This article examines the concept of political power, the impact of various forms of political power on society, the use of various methods in managing society, and people's attitude to this management from a broad perspective. In particular, the similarities and differences in the impact of democratic and non-democratic power on society are considered. The problem of the transformation of forms of political power in modern times and successful attempts made in this area are explained in detail. The main purpose of the article is to determine how political power and its management methods affect stability, development and changes in society.

Keywords: Political power, society, authoritarian power, totalitarian power, democratic power, stability problem, management.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 10 fevral 2025-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 04 mart 2025-ci il.

Rəyçilər: s.ü.f.d. Mehman Həsənov, s.e.d. Adil Mirəbdullayev.
